

ПОВІТРЯНЕ, КОСМІЧНЕ, ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

DOI: 10.18372/2307-9061.74.19882

УДК 341.241.5(045)

Л. М. Белкін,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, адвокат

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8672-8147>

Ю. Л. Юринець,

доктор юридичних наук, професор

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0281-3251>

ВРАЗЛИВІСТЬ ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ АТАКАМ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЯК РЕЗУЛЬТАТ РАКЕТНО-ЯДЕРНОГО РОЗЗБРОЄННЯ УКРАЇНИ У 90-Х РОКАХ 20 СТОЛІТТЯ (НАСЛІДКИ БУДАПЕШТСЬКОГО МЕМОРАНДУМУ)

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна

E-mails: belkinleonid@ukr.net, yuliia.yurynets@npp.kai.edu.ua

Метою статті є комплексний історико-правовий аналіз ракетно-ядерного роззброєння України у 90-х роках 20 століття і його вплив на вразливість повітряного простору України атакам російської федерації. **Методи дослідження:** документальний й правовий аналіз та узагальнення історичної, правової, політичної інформації. **Результати:** досліджена історія ракетно-ядерного роззброєння України у 90-х роках 20 століття, правова база, наслідки. Наголошено, що таке роззброєння України стало можливим «завдяки» «гарантіям» національної безпеки і територіальної цілісності України, наданим Україні по Будапештському Меморандуму 1994 року. Ці гарантії слугували підставою не тільки для відмови України від ядерного статусу, а й для відмови нею від ракетного щита. Однак добровільна відмова від ракет та стратегічної авіації поставила Україну у вкрай невигідне становище у війні проти рф, оскільки призвела до диспропорції в спроможностях щодо різниці в граничній досяжності засобів ураження. Це є результатом одностороннього роззброєння України. **Обговорення:** історично повинен бути зафіксований факт зрадницької політики США по відношенню до України, етапами чого є: тиск на Україну задля її ракетно-ядерного роззброєння; передача вилученої зброї очевидному ворогу України – росії; нав'язування при підготовці Будапештського Меморандуму «assurances» (запевнень) замість «guarantees» (гарантій), що дозволило в подальшому «гарантам» легітимно ухилятися від виконання Будапештського Меморандуму, «граючи словами»; недотримання з боку США укладених домовленостей (Хартій) про стратегічне партнерство; недостатня збройна допомога, до того ж обмежена всілякими умовами, у протистоянні рф, яке (протистояння) могло б бути значно ефективнішим, якби Україна не була позбавлена свого ракетно-ядерного потенціалу; злочинна зрада з боку США на початку 2025 року, яка полягала у повній відмові постачати Україні зброю і розвідувальні дані, а також у невизнанні рф агресором. Після початку 2025 року кров українців і руйнування країни – на руках і совісті керівництва США.

Ключові слова: Будапештський Меморандум 1994 року; ракетно-ядерне роззброєння; стратегічна авіація; запевнення; гарантії.

Постановка проблеми та її актуальність.

24.02.2022 року російська федерація (рф) здійснила широкомасштабне військове вторгнення в Україну. Знаходження України у війні частково переорієнтувало інтереси української авіаційної правової науки з цивільної сфери у військову [1; 2 та ін.]. У цій війні рф активно використовує проти України бойову авіацію. Хоча українські військово-повітряні сили та авіація намагаються знешкодити літаки противника, однак авіація рф продовжує наносити ракетно-бомбові удари по українських містах, від чого гинуть мирні мешканці. Тим часом українське керівництво закликає НАТО запровадити над Україною зону, заборонену для польотів, однак керівництво НАТО до цієї проблеми навіть боїться підступитися. «Ціною незакритого неба над Україною є мільйон біженців і руйнування історичних центрів великих міст України», – написав М. Подоляк, радник Офісу Президента України [3].

Коли у серпні 2024 року з'явилася перша інформація про передачу винищувачів F-16 Україні (публікація 03.08.2024), авіаційний експерт, колишній інженер-випробувач конструкторського бюро «Антонов» К. Криволап прокоментував цю подію так: «Це дуже серйозна перемога України, коли після двох років *благання* закрити небо розпочинаються вже конкретні дії»¹. Насправді ж Україна нікого і ні про що благати не повинна, оскільки активна участь у військовому захисті України, особливо для США, Великобританії, Франції як гарантів по Будапештському Меморандуму 1994 року, є обов'язком. Слід мати на увазі, що отримавши незалежність, Україна отримала на своїй території 176 міжконтинентальних балістичних ракет: 130 рідкопаливних СС-19 (по шість боєголовок кожна) та 46 твердопаливних СС-24 (по десять боєголовок кожна); стратегічні бомбардувальники Ту-95МС та Ту-160 (від 30 до 43); від 1514 до 2156 ядерних боезарядів для стратегічної зброї; від 2800 до 4200 тактичних ядерних боезарядів [4]. Крім того, після розпаду СРСР Україна успадкувала

60 надзвукових бомбардувальників Ту-22 і 423 крилаті протикорабельні ракети Х-22 «Буря» [5]. У більшій частині усе це було передано рф, яка зараз нас же цієї зброєю обстрілює, а в залишку – знищене.

І перший Президент України Л.М. Кравчук [6], і тодішній Міністр закордонних справ України А.М. Зленко [7] як безпосередні учасники подій згадували, що відмова України від ядерної зброї здійснювалася *під безпрецедентним тиском з боку США та РФ*. Зокрема, Л.М. Кравчук вважає, що саме *США були найбільше зацікавлені в ліквідації ядерної зброї*, що знаходилася в Україні, оскільки вона була направлена на США [8]. 23.08.2022 року тодішній Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба визнав, що Україна вимушено віддала ядерну зброю під натиском тандему США та Росії. За його словами, протистояти такому тандему у той час було вкрай важко. За словами міністра, тема неефективності Будапештського Меморандуму дуже болісна для партнерів [9]. Внаслідок цього тема відповідальності США за ракетно-ядерне роззброєння України у 90-х роках 20 століття не була предметом детальних досліджень [10]. Разом із тим, колаборація останніх тижнів нової адміністрації США із рф у протистоянні Україні [11-13 та ін.] вимагає більш прискіпливої уваги до цієї теми. Крім того, при дослідженні тематики Будапештського Меморандуму ключова роль надається ядерному роззброєнню України і не приділяється належна увага ракетно-авіаційному роззброєнню, хоча для захисту у поточній війні важливе саме останнє.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї – міжнародна угода, укладена 05.12.1994 року між Україною, Росією, Великою Британією та США про гарантії Україні у зв'язку з набуттям нею неядерного статусу (Будапештський Меморандум про гарантії безпеки, Будапештський Меморандум). Того ж дня Україна приєдналась до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ). Держави-підписанти Меморандуму: Україна, російська федерація, Велика Британія, США. Пізніше

¹ <https://www.currenttime.tv/a/aviaekspert-rasskazal-ob-effektivnosti-f-16/33060983.html>

приєдналися: Франція із застереженнями, Китайська Народна Республіка із застереженнями.

Після 1994 року з'явилася низка праць із проблематики Будапештського Меморандуму. Зміст цих праць загалом відрізнявся по періодах. Так, до середини 2000-х років переважала думка про те, що Україна повинна була позбутися свого збройного арсеналу, перш за все, ядерного, під тиском світових гравців [6; 7; 14-19 та ін.]. У подальшому (2014 рік), навіть коли стала зрозуміла неефективність Будапештського Меморандуму, науковці вимушені були продовжувати визнавати: щоб Україна стала суверенною державою, а її незалежний статус визнав увесь світ, було потрібно позбутись ядерної зброї [20; 21 та ін.]. Разом із тим, наприкінці 2000-х років з'явилися пропозиції щодо трансформації Будапештського Меморандуму у повноцінний юридично зобов'язуючий дво- або багатосторонній юридичний договір, зокрема, його ратифікації [22-24 та ін.]. Однак тільки після факту російської агресії проти України проблеми статусу Будапештського Меморандуму та наявності/відсутності та обсягу зобов'язань «гарантів» перед Україною стали предметом практичного обговорення [4; 25-32 та ін.]. Окремі питання даної проблематики досліджувалися у роботах співавторів [33-39].

Виклад основного матеріалу дослідження. Для об'єктивного аналізу сутності Будапештського Меморандуму треба чітко подивитися на його назву: Меморандум про *гарантії безпеки* у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (англ.: Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons). Отже, слід зазначити, що в українській та російській назвах використовувалися поняття «гарантії» (рос. – «гарантии»).

За змістом Будапештського Меморандуму, російська федерація, Велика Британія та США, «вітаючи приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як держави, що не володіє ядерною зброєю...», підтверджують таке:

«1. російська федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії та

Сполучені Штати Америки підтверджують Україні їх зобов'язання згідно з принципами Заключного Акта НБСЄ поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України.

2. ...*підтверджують їх зобов'язання* утримуватися від загрози силою чи її *використання проти територіальної цілісності* чи політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй.

3. ...підтверджують Україні їх зобов'язання згідно з принципами Заключного Акта НБСЄ утримуватись від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином отримувати будь-які переваги.

4. ...підтверджують їх зобов'язання домагатися негайних дій з боку Ради Безпеки ООН з надання допомоги Україні як державі-учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, в разі, якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї.

5. ...підтверджують щодо України їх зобов'язання не застосовувати ядерну зброю проти будь-якої держави-учасника Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, крім випадку нападу на них самих, їхні території чи їхні підопічні території, їхні збройні сили або їхніх союзників з боку такої держави спільно або в союзі з державою, яка володіє ядерною зброєю...

Цей меморандум *набуває чинності з моменту підписання*. Підписано у чотирьох *рівно автентичних примірниках* українською, англійською та російською мовами.

м. Будапешт, 5 грудня 1994 року»¹.

Слід звернути увагу, що Меморандум надає гарантії безпеки не тільки від застосування ядерної зброї (пункт 4), але й від застосування будь-якої зброї (пункт 2). Крім того, у пункті 1

¹ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text

прямо зафіксовано, що і російська федерація, і США підтверджують Україні їх зобов'язання «поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України», але зараз (початок 2025 року) азартно ділять територію і переглядають кордони знекровленої України.

Як зазначає український політолог П.Г. Жовніренко, в історії не раз траплялося, що для дискредитації якоїсь значної історичної події її пізніше перекручували або висміювали. Те саме сталося і з Меморандумом [40]. Його оцінки – навіть серед українських аналітиків та політиків – часто схиляються до узагальнень у стилі «неповноцінний документ», яким «ядерні держави свого часу ввели Україну в оману» і «папірець, який не мав і не має політико-правового значення». Такій позиції рф не варто дивуватися, – адже «договори з росією не варті й паперу, на якому вони написані». Але ігнорування Будапештського Меморандуму з боку західних країн, перш за все, – США – є безумовно ганебним. У 2014 році, у зв'язку із анексією рф Криму, тодішній президент України Петро Порошенко вказав, що у випадку Криму Будапештський Меморандум не поважали ні росіяни, ні Захід¹.

У 2024 році, у період широкомасштабної агресії рф проти України, колишній Прем'єр-Міністр Великобританії Б. Джонсон наголошував, що Британія несе «моральну відповідальність» за Україну, оскільки разом із ядерними державами – росією та США – підписала Будапештський меморандум 1994 року. «Ми співпрацювали з росіянами в 1994 році і позбавили українців ядерної зброї, яка б захистила їх від жаху того, що відбувається зараз. Якби вони зберегли ядерне стримування, Путін не вбивав би їх зараз у своїх ліжках. Ми були частиною цього. Ми підписали меморандум. «Ми несемо моральну відповідальність за їхнє тяжке становище», – додав він².

Американський конгресмен Майкл Брюс Квіглі визнав (2022 р.): «Я думаю, що ми підве-

ли Україну Будапештським Меморандумом. НАТО виграла від цих угод з безпеки. Я думаю, що ми не сприйняли це досить серйозно... Я вважаю, що ми поставили на кон своє добре ім'я, а потім почали грати словами – що вони означали...». І далі: «... враховуючи те, що Україна відмовилася від свого ядерного потенціалу, другого за величиною серед пострадянських країн, тоді цей крок зробив весь світ набагато безпечнішим. Тож те, що обіцяли Велика Британія, США та Росія, мало щось означати. Цього разу така обіцянка має щось означати в системі безпеки, адже Україна на це заслуговує. Причини, чому Україна воює, – це ті самі причини, через які ми створили НАТО... Я сподіваюся, що ми дізнаємося з того, що відбувається, щоб допомогти запобігти цьому в майбутньому, і що США та наші союзники погоджуються на гарантії безпеки та виконують їх»³.

Американський журналіст А. Боненбергер вказує, що Україні тричі довелося стикатися зі зрадою і легководушістю Заходу. «Один раз, якщо згадати, як після Першої світової війни Великобританія, Франція і Америка не захистили Україну від радянської Червоної армії. Двічі, якщо згадати, чим закінчилася Друга світова війна. Тричі, якщо врахувати Будапештський Меморандум – а його потрібно врахувати. Його однозначно варто врахувати» [41].

Найбільш активно «гра словами» відбувається навколо понять «гарантії» («guarantees») та «запевнення» («assurances») у назві Меморандуму. Між тим, як зазначає П.Г. Жовніренко, по-перше, англійське слово «assurances» має кілька значень, у т.ч. й «гарантії». По-друге, в останньому реченні Меморандуму вказано: «Підписано у чотирьох рівно автентичних примірниках українською, англійською та російською мовами». Підписи президента США і прем'єр-міністра Великої Британії стоять не лише під англійським текстом, а й під українським та російським, у яких записано «гарантії» та «гарантии» і які є «рівно автентичними», англійським текстам [40].

1 <https://www.dw.com/en/ukraines-forgotten-security-guarantee-the-budapest-memorandum/a-18111097>

2 <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2024/11/29/7199535/>

3 <https://www.golosameriki.com/a/congressman-quigley/6635378.html>

З цього приводу учасник переговорів з боку України і тодішній заступник Міністра закордонних справ України Борис Тарасюк згадує: *«Коли ми вже виробили остаточний текст, виникло питання щодо «запевнень» («assurances») чи «гарантій» («guarantees»). Ми наполягали на тому, що мають бути «гарантії». Врешті-решт погодилися, що в англійському тексті будуть «запевнення», а в українському й російському – «гарантії». Беручи до уваги фразу в кінці меморандуму, що текст складений у чотирьох примірниках і всі вони автентичні, ми можемо говорити про те, що наш варіант із використанням слова «гарантії» юридично правильний» [42].*

Інша тема для спекуляцій навколо Меморандуму – відсутність його ратифікації. Докладні обґрунтування того, чому відсутність ратифікації не дискредитує Будапештський Меморандум, наводять, з посиланням на Віденську конвенцію про право міжнародних договорів від 23.05.1969 року, І. Лоссовський [26], В. Матвієнко [31]. Як мінімум, це твердження виводиться з того, що у заключних положеннях цього документа значиться, що «цей меморандум набирає чинності з підписання», тобто не вимагає ратифікації. Крім того, важливими міжнародно-правовими підтвердженнями/доказами дієвості та обов'язковості для виконання сторонами Будапештського Меморандуму є два наступні офіційні документи ООН: 1) документ Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки ООН A/49/765*S/1994/1399 від 19.12.1994 р. у формі листа від імені постійних представників України, Великобританії, рф та США на адресу 59-ї сесії Генеральної Асамблеї з проханням поширити текст Будапештського Меморандуму як офіційний документ Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки ООН; 2) документ постійно діючої Конференції ООН з роззброєння CD/1285 від 21.12.1994 р. у формі листа постійних представників зазначених чотирьох держав на цій Конференції з проханням реєстрації Будапештського Меморандуму та супровідного листа «як офіційні документи Конференції з роззброєння та їх розповсюдження серед усіх держав, що бе-

руть участь у роботі Конференції»¹. Таким чином, представляючи Будапештський Меморандум як офіційний документ найбільш впливової міжнародної організації у світі, якою є ООН, держави-учасниці цього міжнародно-правового документа тим самим підтверджують його юридичну силу та обов'язковість [26].

Варто зазначити, що в принципі США не заперечували юридичну значущість Будапештського Меморандуму, іноді посилаючись на нього у двосторонніх офіційних відносинах. Так, при укладанні Хартії «Україна – США про стратегічне партнерство» від 20.12.2008 року сторони «підтверджують важливість гарантій безпеки, закріплених в Тристоронній заяві Президентів США, російської федерації та України від 14 січня 1994 року, та Будапештського Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05 грудня 1994 року»². При укладанні «Хартії стратегічного партнерства Україна – США» від 10 листопада 2021 року у Розділі II «Безпека та протидія російській агресії» передбачено, що «Україна та США поділяють життєво важливі національні інтереси щодо сильної, незалежної та демократичної України. Зміцнення спроможності України захищатися від загроз її територіальній цілісності та поглиблення інтеграції України до євроатлантичних інституцій є взаємопов'язаними пріоритетами. США визнають унікальний внесок України в нерозповсюдження ядерної зброї і роззброєння та підтверджують свої зобов'язання згідно з «Меморандумом про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» (Будапештський Меморандум) від 5 грудня 1994 року»³.

Отже, виникає питання: якщо Меморандум для США не має юридичного значення, навіщо використовувати цей документ в офіційних правовідносинах?

1 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G94/652/94/PDF/G9465294.pdf?OpenElement>

2 <https://ua.usembassy.gov/uk/our-relationship-uk/u-s-ukraine-charter-strategic-partnership-uk/>

3 <https://mfa.gov.ua/news/hartiya-strategichnogo-partnerstva-ukrayina-ssha>

Слід звернути також увагу, що у цій же Хартії зазначається, що сторони керуються Декларацією Північноатлантичної ради на Бухарестському саміті НАТО від 3 квітня 2008 року та Комюніке Брюссельського саміту Північноатлантичної ради НАТО від 14 червня 2021 року, внаслідок чого США підтримують право України самостійно визначати свій майбутній зовнішньополітичний курс без стороннього втручання, *в тому числі щодо прагнення України приєднатися до НАТО*. Це те саме, від чого зараз нова адміністрація США люто відмовляється.

Разом із тим, насправді історія існування Меморандуму є історією його невиконання «гарантами». Як заявив у 2016 році секретар РНБО України О.В. Турчинов, «Будапештський Меморандум, який повинен був гарантувати Україні захист і недоторканність кордону, насправді виявився звичайним папером, який ніхто, на жаль, не збирався виконувати... агресора намагалися утихомирити замість того, щоб жорстко зупинити»¹.

Раніше, 05.12.2015 р. О. Турчинов заявив, що розброєння країни було «безглуздом»², а також дорікнув Заходу у недотриманні Будапештського Меморандуму³, посиляючись на відмову західних країн постачати в Україну летальну зброю. Однак ще в травні 2014 року посол США Дж. Паятт заявив у Києві, що США виконали свої зобов'язання: «Будапештський Меморандум не був угодою про гарантії безпеки. Це була домовленість про повагу суверенітету та територіальної цілісності України»⁴.

За словами професора міжнародних відносин Стівена Макфарлейна, «Меморандум дає підписантам обґрунтування, якщо вони вживають заходів, але це нікого не змушує діяти в Україні»⁵. У США ні адміністрація Джорджа Буша, ні ад-

міністрація Клінтона не були готові взяти на себе військові зобов'язання перед Україною, оскільки не були впевнені, що Конгрес США ратифікує таку угоду. Ось чому Будапештський Меморандум містив більш обмежувальні умови на випадок ситуації, що порушує питання цих зобов'язань.

Оцінюючи ситуацію 2014-2015 рр., О.В. Турчинов пояснював⁶, що Україна від західних гарантів не отримала «ні патрона, ні рогаки... і мені позиція наших західних партнерів незрозуміла. Це страусина позиція. Я зустрічаюся з багатьма, з військовим і політичним керівництвом наших союзників... Вони кивають головою. Але потім розповідають, що така допомога *може дратувати росію...*». З цього приводу тодішній (27.05.2016) Народний депутат України, нині активний учасник україно-російської війни А. Білецький нагадує⁷: «США, які зараз скупилися і розповідають, що нам можна давати тільки списи, забувають, як їх військові аташе і дипломати стояли і плескали, коли в Полтаві розпилювали стратегічні бомбардувальники ТУ-122М... Ці люди *позбавили* нас жахливого оборонного потенціалу і не мають права виступати проти повернення Україні ядерної зброї». А зараз, обурюється депутат, Україна змушена займатися жалюгідним жебрацтвом декількох тисяч «джавелінів»⁸.

19 лютого 2022 р., тобто за 5 днів до широкомасштабного вторгнення рф в Україну, Президент В. Зеленський під час виступу на Мюнхенській конференції з безпеки заявив, що ініціює переговори між учасниками Будапештського Меморандуму про надання гарантій безпеки Україні, і якщо переговори не відбудуться, Київ поставить під сумнів рішення про відмову від ядерної зброї [43]. У відповідь того ж дня Україна отримала відсіч від посла Німеччини в Україні А. Фельдгузен⁹, яка назвала Будапештський Меморандум угодою, яка не накладає правових зобов'язань на країни, що його підписали.

1 <https://tsn.ua/ukrayina/budapeshtskiy-memorandum-viyavivsya-zvichaynim-paperoom-turchinov-736025.html>

2 <https://www.rosbalt.ru/ukraina/2015/12/05/1468462.html>

3 https://lb.ua/news/2015/12/05/322725_turchinov_upreknul_zapad.html

4 <https://www.dw.com/en/ukraines-forgotten-security-guarantee-the-budapest-memorandum/a-18111097>

5 https://web.archive.org/web/20171019080737if_/http://www.france24.com/en/20140303-ukraine-us-uk-diplomacy-russia-budapest-memorandum

6 <http://www.liga.net/projects/pastor/>

7 <http://www.ostro.org/general/politics/articles/500412/>

8 Американські протитанкові комплекси

9 <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/02/19/7324654/>

Порізані літаки: як Україну позбавили бойової авіації
Джерело: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3891/159/181140/>
Автор публікації: Ганна Волкова

Порізані новітні Ту-22М3
Джерело: <https://www.unian.ua/war/tu-22m3-buli-porizani-yak-znishchuvali-strategichnu-aviaciyu-ukrajini-12525807.html>
Автор публікації: Катерина Шварц

Ракетне роззброєння України у повній мірі негативно проявилось після широкомасштабного вторгнення РФ в Україну 24.02.2022 року. Як наголошують керівники Збройних Сил (ЗС) України В. Залужний та М. Забродський, «головною особливістю військового протистояння з

ЗС РФ є навіть не суттєва відмінність в чисельності сил і засобів сторін на користь росіян, і навіть не значні просторові показники стратегічної операції проти України. Визначальною є вирішальна диспропорція в *спроможностях*. Найбільш показовим її втіленням є різниця в

граничній досяжності засобів ураження. Якщо для ЗС рф вона становить до 2000 км з урахуванням дальності польоту крилатих ракет повітряного базування, то для ЗС України вона фактично обмежена 100 км дальністю польоту ракет і глибини розташування стартових позицій застарілих ОТРК» [44]. І це усе, наголосимо від себе, *«завдяки»* ракетному та авіаційному роззброєнню України 90-х рр. ХХ ст.

Варто при цьому зазначити, що приєднання до ДНЯЗ не означає автоматичної необхідності позбавлятися засобів доставки ядерних боєзарядів – адже вони є засобами подвійного призначення. Дійсно, в преамбулі ДНЯЗ передбачається як прагнення учасників ДНЯЗ виключення ядерної зброї та засобів її доставки з національних арсеналів відповідно до договору про загальне і повне роззброєння під суворим і ефективним міжнародним контролем, однак в статті II ДНЯЗ передбачається, що кожна з держав-учасниць цього Договору, що не володіє ядерною зброєю, зобов'язується не приймати передачі від кого б то не було ядерної зброї чи інших ядерних вибухових пристроїв, а також контролю над такою зброєю або вибуховими пристроями ні безпосередньо, ні посередньо; не виробляти та не придбавати у будь-який інший спосіб ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої, рівно як і не добиватися та не приймати будь-якої допомоги у виробництві ядерної зброї чи інших ядерних вибухових пристроїв.

Отже, заборона на засоби доставки у цьому формулюванні відсутня, *«загальне і повне роззброєння»* залишається недосяжною метою, а поки що Україна не має ефективних засобів протидії терористичним обстрілам з боку рф і «благає» «гарантів» закрити небо або надати ефективні засоби ПРО [3]. За наявності тих засобів захисту повітряного простору, які Україна отримала в момент досягнення незалежності, навіть при відсутності у України ядерної зброї, рф не посміла б обстрілювати українську територію, руйнувати інфраструктуру і вбивати громадян. Фактично ж ці активи були або передані росії або знищені. А тепер¹, як зазначає

О.В. Турчинов², путін погрожує завдати ядерного удару по Україні, зокрема, ракетами, які були вивезені з України після підписання Будапештського Меморандуму 1994 року.

Дослідниця з Гарвардського університету Мар'яна Буджерин, авторка книги «Успадкування бомби: розпад СРСР і ядерне роззброєння України», констатує, що перед ракетно-ядерним роззброєнням у розпорядженні України були стратегічні бомбардувальники Ту-95 та Ту-160, біля тисячі крилатих ракет Х-55, які йшли як у звичайному, так і в ядерному оснащенні. Зараз ми бачимо, наголошує дослідниця, що росія використовує у війні проти нас ті самі Ту-95, Ту-160 і з тими самими ракетами серії Х. Мені здається, продовжує дослідниця, що в Україні був би справжній потенціал якогось стримування і, можливо, навіть на майбутнє ядерного, якби зберегли ті носії. Боєголовки віддали, і достатньо. Тобто Україна була б неядерною державою де-факто – це фактично і було ядерне роззброєння³.

Варто наголосити, що в умовах згаданої вище колаборації нової адміністрації США із рф у протистоянні Україні, тобто – фактичної зради України і демократичного світу [11-13 та ін.], вже не буде неполіткоректним прямо вказати, що саме США у 90-х роках 20 століття були головним бенефіціаром і рушійною силою ракетно-ядерного роззброєння України.

Зокрема, згадана вище Мар'яна Буджерин повідомила, що нам американці ще у вересні 1991 року поставили так питання, що Україна *не матиме* дипломатичного визнання, якщо вона не пообіцяє приєднатися до договору про нерозповсюдження як неядерна держава.

О.О. Чалий, колишній перший заступник Міністра закордонних справ України, пригадує: «На моїй пам'яті позиції Сполучених Штатів і росії щодо українського питання рідко збігалися. Так от, це був перший і чи не єдиний випадок⁴, коли США і рф виступали одним фронтом.

² <https://gordonua.com/blogs/turchynov/obespechit-oruzhiem-300-tys-rezervistov-rossiya-nesposobna-nadeyus-kitay-ne-otkroet-putinu-krovavyi-lend-liz-1627645.html>

³ <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/10/28/7481657/>

⁴ Роззброєння України

Причому лідером у тиску на Україну були саме Штати. Росія грала другим номером» [42].

Р. Хотин вважає [4], що перший візит у незалежну Україну президента США Біла Клінтона під час турне Росією та Білоруссю в січні 1994 року став показовою демонстрацією тиску і загрози повної міжнародної ізоляції України внаслідок її обережного розставання із ядерною зброєю. Літак президента США приземлився в Києві в січні 1994 року, але Клінтон навіть не залишив територію аеропорту, не завітавши з повноцінним візитом до самого Києва тієї зими. На летовище для переговорів довелося їхати українському президенту Леонідові Кравчуку [4]. У своїх мемуарах заступник держсекретаря США Струоб Телботт назве цей бліцвізит «найбільш політично мотивованим дозавправленням літака в історії людства» [42]. Тодішній Президент України Л.М. Кравчук так згадував про делегацію Клінтона: «Вони не просто приїхали, а вимагали. Вони сказали: «Якщо ви не виконаєте завдання вивезти боєголовки з України, почнеться не просто тиск, а блокада України» [42].

Колишній посол США в Україні у 1993-1998 рр. В. Міллер згадував¹: «Моїм завданням було переконати Україну ліквідувати свій ядерний арсенал». «Звісно, Москва підтримала такий підхід. Українці відчували, що Вашингтон і Москва об'єднуються проти Києва, нової держави».

У сьогоднішній колаборації Вашингтона і Москви проти України історія тиску і погроз повторюється знову.

У квітні 2023 року Екс-президент США Білл Клінтон висловив жаль через свою роль у ядерному роззброєнні України в 1990-х роках, висловивши припущення, що в іншому разі Росія могла б не здійснити повномасштабне вторгнення [45]. «Я відчуваю особисту причетність, тому що я змусив їх² погодитися на відмову від ядерної зброї. І ніхто з них не вірить, що Росія

пішла б на це³, якби Україна все ще мала свою зброю», – сказав він. За словами Клінтона, він знав, що путін, на відміну від його попередника Бориса Єльцина, не підтримав би аналог Будапештського Меморандуму – документа, який передбачав «безпекові запевнення» для Києва в обмін на відмову від ядерної зброї. «Вони⁴ боялися віддати її⁵, бо думали, що це єдине, що захищало їх від експансіоністської росії. Путін, коли побачив нагоду, порушив угоду і спочатку захопив Крим. І я через це почуваюсь жахливо, тому що Україна є дуже важливою країною», – підкреслив Екс-президент США, вказавши, що підтримка України з боку Заходу має залишатися непохитною. «Я вважаю, що те, що пан путін зробив, було дуже неправильним, і я вважаю, що Європа і Сполучені Штати повинні продовжувати підтримувати Україну».

Натомість, замість співчуттів і жалю, західним політикам, перш за все, американським, давно слід було б зосередитися на дієвій військовій допомозі Україні у її боротьбі проти агресії рф. Слід прийняти за аксіому, що враховуючи внесок України у зміцнення загальної безпеки у 90-х роках ХХ ст., для України не повинно бути жодних обмежень щодо обсягів поставок і способу застосування цієї зброї у боротьбі з агресором, оскільки Україна заслуговує на цю допомогу. Бо якщо б не знищення власної ракетної техніки чи літаків наприкінці 90-х рр. ХХ ст., Україна самостійно мала б таке озброєння. Або, як зазначено вище, рф взагалі б не починала війну.

Так, після звільнення у російсько-українській війні Україною Херсона 11.11.2022 року колишній командувач Сухопутних сил США у Європі генерал-лейтенант Бен Годжес наголосив⁶, що ракети АТАСМС, якби вони були передані Україні, мали б негайний позитивний ефект проти російських баз у Криму.

Генерал наводить карту досяжності різних видів озброєння з деокупованого Херсона. Видно, що у зону враження потрапляли б зокрема,

1 <https://texty.org.ua/articles/106783/u-1996-roci-ukrayina-tochno-mala-buty-v-spysku-na-vstup-do-nato-spohady-eksplosla-ssha-pro-vidnosyny-z-rosiyeyu-krymskyj-separatyzm-i-yaderne-rozzbroynnya-kyyeva/>

2 Україну

3 вторгнення

4 українці

5 ядерну зброю

6 <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/12/7376109/>

бази Чорноморського флоту РФ, які атакують Україну, включаючи тиліві райони, а також у зону враження потрапляло б усе Приазов'я,

включаючи порт Бердянськ – важливий ланцюг військової логістики РФ.

24.07.2023 року речник Повітряних сил ЗСУ Юрій Ігнат також підтверджував, що з АТАСМС Україна могла б дістати кораблі і ракетні комплекси «Бастіони», з яких обстрілюють Одесу, в Криму. Однак станом на той час Білий дім поки не був готовий передати Україні ані системи АТАСМС, ані літаки F-16, хоча з винищувачами «процес просувається»¹.

Ну і абсолютно безпрецедентною зрадою союзника є відмова адміністрації США на чолі з новообраним президентом США Д. Трампом на початку березня 2025 року постачати Україні зброю і розвідувальні дані [46]. Експерти Інституту вивчення війни (ISW) вказують на те, що за відсутності допомоги США Україні росіяни посилюють наступи на полі бою, а також нарощують потужність комбінованих ударів дронами і ракетами, щоб виснажити українську ППО та адаптуватися до інновацій РЕБ [46]. Іноземні ЗМІ надають оцінку, що через цю паузу у постачанні Україні розвідувальних даних є сотні загиблих українців. Українці втратили здатність виявляти наближення російських бомбардувальників та інших літаків, коли ті злітають у росії. Як наслідок, Україна має менше часу, щоб попередити цивільних і військових про ризик

наближення авіаудару чи ракети [47]. І це при тому, що Україна і США, як зазначено вище, документально пов'язані між собою відносинами стратегічного партнерства (Хартія від 10.11.2021 року). В. Залужний наголошує, що «Білий дім робить все більше кроків назустріч кремлівському режиму, чудово розуміючи, що у такому випадку новою ціллю для росії може стати саме Європа. Беззаперечним фактором цього є рішення, наприклад, Кібернетичного командування США припинити будь-яке планування, спрямоване проти росії. Очевидно, що невизнання Вашингтоном агресії РФ є також новим викликом не лише для України, але й для Європи. Отже, цього достатньо, щоб зрозуміти, що вже не лише росія та Вісь зла намагаються зруйнувати світовий порядок, а й США фактично остаточно його руйнують» [48].

Висновки. За результатами власних досліджень та узагальнень пропонуються наступні положення:

1. Гарантії національної безпеки і територіальної цілісності України, надані Україні державами «ядерного клубу» на підставі Будапештського Меморандуму 1994 року, слугували підставою не тільки для відмови України від ядерного статусу, а й для відмови нею від ракетного щита. Натомість приєднання України до ДНЯЗ

¹ <https://www.pravda.com.ua/news/2023/07/24/7412675/>

не означало автоматичної відмови від володіння засобами доставки боезарядів, проте, як виявилося, завдало величезної шкоди обороноздатності України. Добровільна відмова від ракет та стратегічної авіації поставила Україну у вкрай не вигідне становище у війні проти РФ, оскільки призвела до диспропорції в *спроможностях* щодо різниці в граничній досяжності засобів ураження. Це є результатом одностороннього роззброєння України. Отже, Україна має право на відновлення ракетного потенціалу, що не буде суперечити ДНЯЗ.

2. Будапештський Меморандум від 05.12.1994 р. є юридично зобов'язуючим документом, за яким Україна обміняла належні їй ядерні боеприпаси та засоби доставки на гарантії безпеки як без'ядерній державі. Відмовившись від ядерної зброї, Україна приєдналася до ДНЯЗ як держава, що не володіє ядерною зброєю. Разом із тим, досвід агресивної політики РФ, спрямованої в широкому контексті на підрив світової безпеки, свідчить про те, що термінове застосування заходів протидії такій політиці не може підмінятися грою словами.

3. Історично повинен бути зафіксований факт зрадницької політики США по відношенню до України, етапами чого є: тиск на Україну задля її ракетно-ядерного роззброєння; передача вилученої зброї очевидному ворогу України – Росії, яка зараз обстрілює Україну ракетами саме за допомогою цієї зброї; нав'язування при підготовці Будапештського Меморандуму «*assurances*» (*запевнень*) замість «*guarantees*» (*гарантій*), що дозволило в подальшому «гарантам» легітимно ухилятися від виконання Будапештського Меморандуму, «граючи словами»; недотримання з боку США укладених домовленостей (Хартій) про стратегічне партнерство; недостатня збройна допомога, до того ж обмежена всілякими умовами, у протистоянні РФ, яке (протистояння) могло б бути значно ефективнішим, якби Україна не була позбавлена свого ракетно-ядерного потенціалу; злочинна зрада з боку США на початку 2025 року, яка полягала у повній відмові постачати Україні зброю і розвідувальні дані, а також у невизнанні РФ агресором. Після початку 2025 року кров українців і

руйнування України – на руках і совісті керівництва США.

Література

1. Водоласкова К. Юридична відповідальність за використання безпілотних авіаційних систем у військових цілях. *Наукові праці Національного авіаційного університету: Серія «Юридичний вісник. Повітряне і космічне право»*. 2024. № 1 (70). С. 16-20. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.70.18475>
2. Поліщук І.В., Меланіч В.В. Проблеми та перспективи правового регулювання створення і використання БПЛА в Україні. *Наукові праці Національного авіаційного університету: Серія «Юридичний вісник. Повітряне і космічне право»*. 2024. № 3 (72). С. 27-33. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.72.19050>
3. Хотін Р. No-Fly Zone. В Україні вимагають закрити небо для бойової авіації Росії. Чому НАТО не поспішає це зробити? *Радіо Свобода*. 03.03.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/no-fly-zone-ukrayina-rosiya-nato-bezpolitna-zona-litaky/31734381.html>
4. Хотін Р. Ядерна зброя: чому Україна відмовилась від неї і чи реально стати ядерною знову? *Радіо Свобода*. 22.02.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-yaderna-zbroya-zelensky/31714820.html>
5. Біла І. Україна у війні з Росією повинна використати свій страховий поліс (огляд преси). *Радіо Свобода*. 30.07.2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30082088.html>
6. Кравчук Л. Маємо те, що маємо: спогади і роздуми. Київ, 2002. 392 с.
7. Зленко А.М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Харків, 2004. 559 с.
8. Белкін Л. Гарантії США безпеці України: погляд у минуле – близьке і далеке. *Юридична газета*. 22.02.2017. № 8 (558). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/garantiyi-ssha-bezpeci-ukrayini-poglyad-u-minule-blizke-i-daleke.html>
9. Україна вимушено віддала ядерну зброю під натиском тандему США та Росії – Кулеба. *УНІАН*. 23.08.2022. URL: <https://www.unian.ua/war/ukrajina-vimusheno-viddala-yadernu-zbroyu-pid-natiskom-tandemu-ssha-ta-rosiji-kuleba-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11951643.html>

10. Корнієнко Н.В. Політика США щодо незалежної України: спроби періодизації. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 42. С. 307-312.
11. Ємець М., Балачук І. Оборонний бюджет США на 2025 рік не містить продовження ленд-лізу – Маркарова. *Українська правда*. 12.12.2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/12/12/7488762/>
12. Павлюк О., Олійник Т. США говорять речі, які дуже подобаються Путіну. *Українська правда*. 17.02.2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/02/17/7498827/>
13. Donald Trump opens the door to Vladimir Putin's grandest ambitions (Дональд Трамп відкриває двері для найбільших амбіцій Володимира Путіна). *Financial Times*. URL: <https://www.ft.com/content/2bf263a0-9768-4049-8f7d-239940a49efb>
14. Зовнішньополітична стратегія і дипломатія України: підручник. Київ, ВПЦ «Київський університет», 2008. 379 с.
15. Івченко О.Г. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ, 1997. 688 с.
16. Кондратенко О.Ю. Процес ядерного роззброєння і Україна. Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. 2011. № 4. С. 75–79.
17. Нариси з історії дипломатії України / за заг. ред. В.А. Смолія. Київ, 2001. 736 с.
18. Щербак Ю. Україна: виклик і вибір. Перспективи України в глобалізованому світі XXI століття. Київ, 2003. 578 с.
19. Костенко Ю. Історія ядерного роззброєння України. Київ, 2015. 464 с.
20. Василенко В. Щоб Україна стала суверенною державою, а її незалежний статус визнав увесь світ, було потрібно позбутись ядерної зброї. *Український тиждень*. 2014. № 15. С. 6-10.
21. Прийдун С. Будапештський меморандум в контексті ядерного роззброєння України. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2016. Вип. 17. С. 106–114.
22. Ющенко готовий повернути Україні ядерний статус. *Оглядач*. 01.09.2009. URL: <https://www.obozrevatel.com/news/2009/9/1/213049.htm>
23. Литвиненко О., Горбулін В. Європейська безпека: можливий шлях послабити виклики та загрози. *Дзеркало тижня*. 2009. № 43.
24. Гай-Нижник П.П. Будапештський меморандум: передумови і наслідки (не)гарантії національної безпеки України. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 114. С. 366-378.
25. Святун Олена, Святун Олексій. Будапештський меморандум та його співвідношення з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї. *Віче*. 2014. № 20. С. 15–20.
26. Лоссовський І. Міжнародно-правовий статус Будапештського Меморандуму: договір, обов'язковий для виконання всіма його сторонами. Зб.: *Володимир Іваненко. Будапештський формат: Статті, нотатки, матеріали. Вашингтон: Видавництво Україна Інк*. 2019. с. 110-175.
27. Гурін К.С. Будапештський меморандум 1994 р.: договір чи домовленість? *Публічне право*. 2016. № 2. С. 182-188.
28. Трофимович Л.В. Будапештський меморандум 1994 р. та міжнародні «гарантії» безпеки України. *Військово-науковий вісник*. 2016. Вип. 26. С. 276-289.
29. Крупеня Л.В. Будапештський меморандум 1994 р.: тест для верховенства права. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 141(3). С. 39-42.
30. Умланд А. Чи підривають Китай та французькі політики режим нерозповсюдження ядерної зброї? *Європейська правда*. 08.10.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2015/10/8/7039138/>
31. Матвієнко В. Будапештський Меморандум та Мінський договірняк. *Ліга.Блоги*. 14.03.2018. URL: <https://blog.liga.net/user/vmatviyenko/article/29753>;
32. Хотин Р. П'ять причин відмови України від ядерної зброї. *Радіо Свобода*. 25.06.2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29316398.html>
33. Юринєць Ю.Л., Белкін Л.М., Сопілко І.М., Белкін М.Л. Будапештський меморандум 1994 року як об'єкт інформаційної війни. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 24. С. 231-243.
34. Белкін Л.М. Будапештський Меморандум «заманив» Україну не лише у ДНЯЗ, а й у До-

говір СНО. *Оглядач*. 07.04.2017. URL: <https://www.obozrevatel.com/my/life/38107-budapeshtskij-memorandum-zamanil-ukrainu-netolko-v-dnyaao-po-i-v-dogovor-snv.htm>

35. Белкін Л.М. Міжнародно-правові гарантії безпеки України: історія та реальність. *Юридичні науки і освіта*. № 50. 2017, 1 кв. С. 1-17.

36. Belkin L., Iurynets Ju, Golovko S., Golubeva V., Ryvovar Yu. Budapest Memorandum for Ukraine: historical-legal and political-legal aspect in the context of an unsuccessful experience of de-nuclearization. *Journal of Law and Political Sciences (JLPS)*. Vol. 20, issue 3-2019, p. 67-108.

37. Юринець Ю.Л., Токарева К.С., Філінович В.В. та ін. Ракетно-ядерне роззброєння України у 90-х роках 20 сторіччя і його негативний вплив на обороноздатність країни під час російсько-української війни: історико-правовий аспект. Чернівці: Технодрук, 2023. С. 301-336.

38. Белкін Л.М., Юринець Ю.Л., Сопілко І.М., Белкін М.Л. Проблема міжнародно-правових гарантій безпеки Україні як без'ядерної держави: від Будапешту-1994 до Рамштайну-2022. *Юридичний науковий електронний журнал. Електронне наукове фахове видання*. 2022. № 10. С. 65-72.

39. Белкін Л.М., Юринець Ю.Л. Вразливість українського повітряного простору атакам російської федерації як результат ракетно-ядерного роззброєння України у 90-х роках 20 століття (наслідки Будапештського Меморандуму 1994 року). АЕРО-2024. Повітряне і космічне право: [Матеріали Всеукраїнської конференції, м. Київ, Державне некомерційне підприємство «Державний університет «Київський авіаційний інститут», 20 листопада 2024 р.]. Тернопіль: Вектор, 2024. С. 97-100.

40. Жовніренко П.Г. Апологія Будапештського меморандуму. *День*. 30.07.2019. URL: <https://day.kyiv.ua/blog/polityka/apolohiya-budapeshtskoho-memorandumu>

41. Боненбергер А. Насварити пальцем України. *Новий час*. 03.09.2016. URL: <http://nv.ua/ukr/opinion/bonenberger/pogroziti-paltsem-ukrajini-211024.html>

42. Кригель М. Мавпа з гранатами: як Україна з «Верхньої Вольти з ракетами» перетворилася на країну без ракет. *Українська правда*. 03.12.2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/12/3/7275645/>

43. Питання ядерної зброї: Зеленський погрожував відмовою від Будапештського меморандуму. *Українська правда*. 19.02.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/02/19/324636/>

44. Залужний В., Забродський М. Перспективи забезпечення воєнної кампанії 2023 року: український погляд. *УКРІНФОРМ*. 07.09.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3566162-ak-zabezpeciti-voennu-kampaniu-u-2023-roci-ukrainskij-poglad.html>

45. Васків О. Клінтон про відмову України від ядерної зброї: відчуваю особисту причетність, тому що змусив їх. *РБК-Україна*. 05.04.2023. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/klinton-shkodue-vidmovu-ukrayini-vid-dernoyi-1680644318.html>

46. Глушенко О. ISW проаналізував, як Росія використовує відсутність військової допомоги США Україні. *Українська правда*. 08.03.2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/03/8/7501850/>

47. Shuster S. «Hundreds of Dead»: Inside the Fallout from Trump's Ukraine Intel Pause. 07.03.2025. URL: <https://time.com/7265679/satellites-front-failing-hundreds-dead-fallout-trump-ukraine-aid-pause/>

48. Залужний В. Старий світовий порядок зруйновано. Нова архітектура Європейської безпеки без України неможлива. *Українська правда*. 06.03.2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/03/6/7501570/>

References

1. Vodolaskova K. Yurydychna vidpovidalnist za vykorystannia bezpilotnykh aviatsiinykh system u viiskovykh tsiliakh. *Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu: Seriiia «Iurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo»*. 2024. № 1 (70). S. 16-20.

2. Polishchuk I.V., Melanich V.V. Problemy ta perspektyvy pravovoho rehuliuвання stvorennia i vykorystannia BPLA v Ukraini. *Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu: Seriiia «Iurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo»*. 2024. № 3 (72). S. 27-33.

3. Khotin R. No-Fly Zone. V Ukraini vymahaiut zakryty nebo dlia boiovoi aviatsii Rosii. Chomu NATO ne pospishaie tse zrobyty? *Radio Svoboda*. 03.03.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/>

a/no-fly-zone-ukrayina-rosiya-nato-bezpolitna-zona-litaky/31734381.html

4. Khotyn R. Yaderna zbroia: chomu Ukraina vidmovylas vid nei i chy realno staty yadernoiu znovu? *Radio Svoboda*. 22.02.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-yaderna-zbroia-zelensky/31714820.html>

5. Bila I. Ukraina u viini z Rosiieiu povynna vykorystaty svii strakhovyi polis (ohliad presy). *Radio Svoboda*. 30.07.2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30082088.html>

6. Kravchuk L. Maiemo te, shcho maiemo: Spohady i rozдумы. Kyiv, 2002, 392 s.

7. Zlenko A.M. Diplomatiya y polityka. Ukrayna v protsesse dynamychnykh heopolytycheskykh peremen. Kharkov, 2004, 559 s.

8. Bielkin L. Harantii SSHa bezpetsi Ukrainy: pohliad u mynule – blyzke i daleke. *Yurydychna hazeta*. 22.02.2017. № 8 (558). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/garantiyi-ssha-bezpeci-ukrayini-poglyad-u-minule--blizke-i-daleke.html>

9. Ukraina vymusheno viddala yadernu zbroiu pid natyskom tandemu SSHa ta Rosii – Kuleba. *UNIAN*. 23.08.22. URL: <https://www.unian.ua/war/ukrajina-vimusheno-viddala-yadernu-zbroiu-pid-natyskom-tandemu-ssha-ta-rosiji-kuleba-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11951643.html>

10. Korniienko N.V. Polityka SSHa shchodo nezaleznoi Ukrainy: sproby periodyzatsii. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. 2015. Vyp. 42. S. 307-312.

11. Yemets M., Balachuk I. Oboronnyi biudzhet SSHa na 2025 rik ne mistyt prodovzhennia lendlizu – Markarova. *Ukrainska pravda*. 12.12.2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/12/12/7488762/>

12. Pavliuk O., Oliinyk T. SSHa hovoriat rechi, yaki duzhe podobaiutsia Putinu. *Ukrainska pravda*. 17.02.2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/02/17/7498827/>

13. Donald Trump opens the door to Vladimir Putins grandest ambitions. *Financial Times*. URL: <https://www.ft.com/content/2bf263a0-9768-4049-8f7d-239940a49efb>

14. Zovnishnopolitychna stratehiia i diplomatiia Ukrainy: pidruchnyk. Kyiv, VPTs «Kyivskyi universytet», 2008. 379 s.

15. Ivchenko O.H. Ukraina v systemi mizhnarodnykh vidnosyn: istorychna retrospektyva ta suchasnyi stan. Kyiv, 1997. 688 s.

16. Kondratenko O.Iu. Protseas yadernoho rozzbroiennia i Ukraina. *Naukovyi visnyk Instytutu*

mizhnarodnykh vidnosyn NAU. Serii: ekonomika, pravo, politolohiia, turyzm. 2011. № 4. S. 75–79.

17. Narysy z istorii dyplomatii Ukrainy / za zah. red. V.A. Smoliia. Kyiv. 2001. 736 s.

18. Shcherbak Yu. Ukraina: vyklyk i vybir. Perspektyvy Ukrainy v hlobalizovanomu sviti XXI stolittia. Kyiv, 2003. 578 s.

19. Kostenko Yu. Istoriiia yadernoho rozzbroiennia Ukrainy. Kyiv, 2015. 464 s.

20. Vasylenko V. Shchob Ukraina stala suverennoiu derzhavoiu, a yii nezaleznyi status vyznav uves svit, bulo potribno pozbutys yadernoi zbroi. *Ukrainskyi tyzhden*. 2014. № 15. S. 6-10.

21. Pryidun S. Budapeshtskyi memorandum v konteksti yadernoho rozzbroiennia Ukrainy. *Ukraina-Ievropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Serii: Istoriiia, mizhnarodni vidnosyny*. 2016. Vyp. 17. S. 106–114.

22. Yushchenko hotovyi povernuty Ukraini yadernyi status. *Obozrevatel*. 01.09.2009. URL: <https://www.obozrevatel.com/news/2009/9/1/213049.htm>

23. Lytvynenko O., Horbulin V. Yevropeiska bezpeka: mozhlyvyi shliakh poslabyty vyklyky ta zahrozy. *Dzerkalo tyzhnia*. 2009. № 43.

24. Hai-Nyzhnyk P.P. Budapeshtskyi memorandum: peredumovy i naslidky (ne)harantii natsionalnoi bezpeky Ukrainy. *Hileia: naukovyi visnyk*. 2016. Vyp. 114. S. 366-378.

25. Sviatun Olena, Sviatun Oleksii. Budapeshtskyi memorandum ta yoho spivvidnoshennia z Dohovorom pro nerozpovsiudzhennia yadernoi zbroi. *Viche*. 2014. № 20. S. 15–20.

26. Lossovskyi I. Mizhnarodno-pravovyi status Budapeshtskoho Memorandumu: dohovir, oboviazkovi dlia vykonannia vsima yoho storonamy. Zb.: Volodymyr Ivanenko. Budapeshtskyi format: Statti, notatky, materialy. Vashynhton: Vydavnytstvo Ukraina Ink. 2019. s. 110-175.

27. Hurin K.S. Budapeshtskyi memorandum 1994 r.: dohovir chy domovenist? *Publichne pravo*. 2016. № 2. S. 182-188.

28. Trofymovych L.V. Budapeshtskyi memorandum 1994 r. ta mizhnarodni «harantii» bezpeky Ukrainy. *Viiskovo-naukovyi visnyk*. 2016. Vyp. 26. S. 276-289.

29. Krupenya L.V. Budapeshtskii memorandum 1994 r.: test dlya verkhovenstva prava. *Gileya: naukovyi visnyk*. 2019. Vip. 141(3). S. 39-42.

30. Umland A. Podrivayut li Kitai i frantsuzskie politiki rezhim neraspostraneniya yadernogo oruzhiya? *Yevropeiskaya pravda*. 08.10.2022. URL:

<https://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2015/10/8/7039138/>

31. Matviienko V. Budapeshtskyi Memorandum y Mynskyi dohovorniak. Lyha.Blohy. 14.03.2018. URL: <https://blog.liga.net/user/vmatviyenko/article/29753>;

32. Khotyn R. Piat prychyn vidmovy Ukrainy vid yadernoi zbroi. *Radio Svoboda*. 25.06.2018. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/29316398.html>

33. Yurynets Yu.L., Bielkin L.M., Sopilko I.M., Bielkin M.L. Budapeshtskyi memorandum 1994 roku yak ob'ekt informatsiinoi viiny. *Almanakh mizhnarodnoho prava*. 2020. Vypusk 24. S. 231-243.

34. Belkyn L.M. Budapeshtskyi Memorandum «zamanyl» Ukrainu ne tolko v DNIaO, no y v Dohovor SNV. *Obozrevatel*. 07.04.2017. URL: <https://www.obozrevatel.com/my/life/38107-budapeshtskij-memorandum-zamanil-ukrainu-ne-tolko-v-dnyao-no-i-v-dogovor-snv.htm>

35. Belkin L.M. Mezhdunarodno-pravovye garantii bezopasnosti Ukraini: istoriya i realnost. *Yuridicheskie nauki i obrazovanie*. № 50. 2017, 1 kv. S. 1-17.

36. Belkin L., Iurynets Ju, Golovko S., Golubeva V., Pyvovar Yu. Budapest Memorandum for Ukraine: historical-legal and political-legal aspect in the context of an unsuccessful experience of de-nuclearization. *Journal of Law and Political Sciences (JLPS)*. Vol. 20, issue 3-2019, p. 67-108.

37. Yurynets Yu.L., Tokarieva K.S., Filinovich V.V. ta in. Raketno-iaderne rozzbroiennia Ukrainy u 90-kh rokakh 20 storichchia i yoho nehatyvnyi vplyv na oboronozdatsnist krainy pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny: istoryko-pravovyi aspekt. Chervnivtsi: Tekhnodruk, 2023. S. 301-336.

38. Bielkin L.M., Yurynets Yu.L., Sopilko I.M., Bielkin M.L. Problema mizhnarodno-pravovykh harantii bezpeky Ukraini yak beziadernoi derzhavy: vid Budapeshtu-1994 do Ramshtainu-2022. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. Elektronne naukove fakhove vydannia. 2022. № 10. S. 65-72.

39. Bielkin L.M., Yurynets Yu.L. Vrazlyvist ukrainskoho povitrianoho prostoru atakam rosiiskoi federatsii yak rezultat raketno-iadernoho rozzbroiennia Ukrainy u 90-kh rokakh 20 stolittia (naslidky Budapeshtskoho Memorandumu 1994 roku). *AERO-2024. Povitriane i kosmichne pravo*: [Mate-

rialy Vseukrainskoi konferentsii, m. Kyiv, Derzhavne nekomertsiiine pidpriemstvo «Derzhavnyi universytet «Kyivskyi aviatsiynyi instytut», 20 lystopada 2024 r.]. Ternopil: Vektor. S. 97-100.

40. Zhovnirenko P.H. Apolohiia Budapeshtskoho memorandumu. Den. 30.07.2019. URL: <https://day.kyiv.ua/blog/polityka/apolohiya-budapeshtskoho-memorandumu>

41. Bonenberher A. Nasvartyt paltsem Ukrainu. *Novoe vremia*. 03.09.2016. URL: <http://nv.ua/ukr/opinion/bonenberger/pogroziti-paltsem-ukrajini-211024.html>

42. Kryhel M. Mavpa z hranatamy: yak Ukraina z "Verkhnoi Volty z raketamy" peretvorylasia na krainu bez raket. *Ukrainska pravda*. 03.12.2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/12/3/7275645/>

43. Vopros yadernoho oruzh'ia: Zelenskyi pryhrozyt otkazom ot Budapeshtskoho memorandumu. *Ukrainska pravda*. 19.02.2022. <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/02/19/7324636/>

44. Zaluzhnyi V., Zabrodskyi M. Perspektyvy zabezpechennia voiennoi kampanii 2023 roku: ukrainskyi pohliad. *UKRINFORM*. 07.09.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3566162-ak-zabezpeciti-voennu-kampaniu-u-2023-roci-ukrainskij-poglad.html>

45. Vaskiv O. Klinton pro vidmovu Ukrainy vid yadernoi zbroi: Vidchuvaiu osobystu pryhetnist, tomu shcho zmusyv yikh. *RBK-Ukraina*. 05.04.2023. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/klinton-shkodue-vidmovu-ukrayini-vid-dernoyi-1680644318.html>

46. Hlushchenko O. ISW proanalizuvav, yak Rosiia vykorystovuie vidsutnist viiskovoi dopomohy SSHA Ukraini. *Ukrainska pravda*. 08.03.2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/03/8/7501850/>

47. Shuster S. «Hundreds of Dead»: Inside the Fallout from Trump's Ukraine Intel Pause. 07.03.2025. URL: <https://time.com/7265679/satellites-front-failing-hundreds-dead-fallout-trump-ukraine-aid-pause/>

48. Zaluzhnyi V. Staryi svitovyi poriadok zrui-novano. Nova arkhitektura Yevropeiskoi bezpeky bez Ukrainy nemozhlyva. *Ukrainska pravda*. 06.03.2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/03/6/7501570/>

Leonid Belkin, Juliya Iurynets

VULNERABILITY OF UKRAINIAN AIRSPACE TO ATTACKS BY THE RUSSIAN FEDERATION AS A RESULT OF UKRAINE'S MISSILE AND NUCLEAR DISARMAMENT IN THE 1990S (IMPACTS OF THE BUDAPEST MEMORANDUM)

State University «Kyiv Aviation Institute»
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mails: belkinleonid@ukr.net, yuliia.yurynets@npp.kai.edu.ua

The aim of the article is a comprehensive historical and legal analysis of the missile and nuclear disarmament of Ukraine in the 1990s and its impact on the vulnerability of Ukrainian airspace to attacks by the Russian Federation. **Research methods:** documentary and legal analysis and generalization of historical, legal, and political information. **Results:** the history of the missile and nuclear disarmament of Ukraine in the 1990s, the legal basis, and the consequences are studied. It is emphasized that such disarmament of Ukraine became possible «thanks» to the «guarantees» of national security and territorial integrity of Ukraine, provided to Ukraine under the Budapest Memorandum of 1994. These guarantees served as the basis not only for Ukraine's refusal of nuclear status, but also for its refusal of the missile shield. However, the voluntary abandonment of missiles and strategic aviation put Ukraine at an extremely disadvantageous position in the war against the Russian Federation, as it led to a disparity in capabilities in terms of the difference in the ultimate reach of weapons of mass destruction. This is the result of the unilateral disarmament of Ukraine. **Discussion:** historically, the fact of the treacherous policy of the United States towards Ukraine should be recorded, the stages of which are: pressure on Ukraine for its missile and nuclear disarmament; transfer of the seized weapons to the obvious enemy of Ukraine – Russia; imposition of «assurances» instead of «guarantees» during the preparation of the Budapest Memorandum, which later allowed the «guarantors» to legitimately evade the implementation of the Budapest Memorandum, «playing with words»; failure by the United States to comply with the agreements (Charters) on strategic partnership; insufficient military assistance, moreover, limited by all sorts of conditions, in the confrontation with the Russian Federation, which (the confrontation) could have been much more effective if Ukraine had not been deprived of its nuclear missile potential; criminal betrayal by the United States at the beginning of 2025, which consisted in a complete refusal to supply Ukraine with weapons and intelligence data, as well as in the non-recognition of the Russian Federation as an aggressor. After the beginning of 2025, the blood of Ukrainians and the destruction of the country are on the hands and conscience of the US leadership.

Key words: Budapest Memorandum of 1994; nuclear missile disarmament; strategic aviation; assurances; guarantees.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2025